

B. D. Poppen

De eerste vermeldingen van molens in de provincie Groningen

Het Jaar van de Molens refereert aan het feit dat 600 jaar geleden - in 1407 - de eerste poldermolen in Nederland werd gebouwd. Een mooie aanleiding om eens op onderzoek te gaan naar wanneer er voor het eerst een molen in de provincie Groningen werd gebouwd.

Een bij uitstek geschikte plek om daarnaar te zoeken is in het Groninger Molenarchief te Veele, waar in meerdere bronnen naar de informatie kan worden gezocht.

Korenmolen te Zuidhorn.

Ansichtkaart collectie Groninger Molenarchief

Zuidhorn

Veel gegevens over molens zijn terug te vinden op de fiches die de heer B. van der Veen Czn. samenstelde en waarvan het molenarchief, voor wat de provincie Groningen betreft, beschikt over de complete serie.¹⁾ Onderzoek in deze bron leidt tot de standerdmolen van Zuidhorn, al blijft het exacte bouwjaar onbekend. Wel staat vermeld dat op een balk in deze molen de

volgende jaartallen waren gesneden: 1406, 1492, 1500, 1532, 1555, 1571, 1602 en 1636. En hieruit mag worden afgeleid dat de bouw vóór 1406 plaatsvond.

De molen van Zuidhorn was ingericht als korenmolen, maar was in 1817 tevens een barkmolen. De oude standerdmolen is nooit vervangen door een achtkant. In 1910 werd de molen dusdanig door rukwinden beschadigd, dat hij een gevaar voor de omliggende huizen vormde "en vermoedelijk spoedig gesloopt zal moeten worden", zo vermeldt een krantenbericht uit 1910. De afbraak gebeurde inderdaad nog datzelfde jaar. De molenberg werd vervolgens afgegraven. Ook de nog bij de molen staande sarrieshut werd uiteindelijk afgebroken. Van de molen bestaat een ingekleurde ansichtkaart, die bij dit artikel is afgedrukt.

De minuutplan van het dorp Zuidhorn; de molen is het cirkeltje 390 op het snijpunt van een verticale lijn door de hoofdletter A (Sectie A) en een horizontale lijn door de hoofdletter F sectie F) - het noorden is linksboven

Bron: <http://watwaswaar.nl>

De molen is echter ook te zien op de eerste kadastrale kaart van Zuidhorn, die in 1820 is getekend. Hierop is te zien dat de molen aan de rand van het dorp staat en het nummer 390 heeft gekregen. In de bijbehorende Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel (een lijst van

eigenaren) wordt onder dit nummer Freerk Steenhuizen vermeld, met als beroep bakker.

In de Staat van korenmolens van 1825 staat Freerk J. Steenhuis vermeld (een schrijffout in één van de beide registers?), hij heeft het alleenrecht op het malen van de 'belaste granen' in de gehele gemeente Zuidhorn.

Wie nu op zoek gaat naar sporen van deze eerst vermelde molen vindt alleen nog de Molenstraat en het Sarriespad.

Bronnen

Krantenberichten, knipsels en advertenties vormen eveneens een belangrijke bron van informatie voor onderzoekers en het Groninger molenarchief kan ook daarvan vele beschikbaar stellen.

De grootste bron van informatie is zondermeer de verzameling van duizenden (oude) foto's en Ansichtkaarten van m.n. Groninger molens, die inmiddels alle zijn gedigitaliseerd. Van de oude standerdmolen van Zuidhorn beschikt het archief over een aantal prachtige opnamen, waarvan de bij dit artikel geplaatste een goed voorbeeld is.

Het molenarchief beschikt over een extra bron van onderzoek: een uitgebreide bibliotheek met een grote collectie molenboeken.

Groninger Volksalmanak

Niet alle boeken gaan echter over molens, maar vaak wel over de boeiende geschiedenis van het Groninger land en de Groninger cultuur.

Veel daarover is geschreven in de jaarlijks uitkomende reeks Groninger Volksalmanak, waarin bijvoorbeeld in de uitgave van het jaar 1842 is te lezen over de waterradmolen van het klooster Ter Apel. Ook in andere delen van deze almanak (o.a. 1903) is over zowel het klooster als over de molen een en ander te lezen.

Ook hier gaat het om een vroege vermelding, want deze dubbele molen (koren- en oliemolen) was gebouwd in 1466 in Bentheimer bloksteen. In de bibliotheek van het molenarchief bevindt zich ook het deel "Het klooster Ter Apel" van de reeks "Westerwolders en hun woningbezit van 1568 tot 1829".²⁾ Hierin is over de molen te Ter Apel o.a. te lezen wie de eigenaars waren en wat ze aan pacht betaalden. In 1825 verkrijgt Nanne Hansens Mulder vergunning om zijn waterkorenmolen zodanig te veranderen dat deze tevens met een paard kan worden gedreven. Lang duurde dit niet, want reeds in 1830 werd de molen afgebroken.

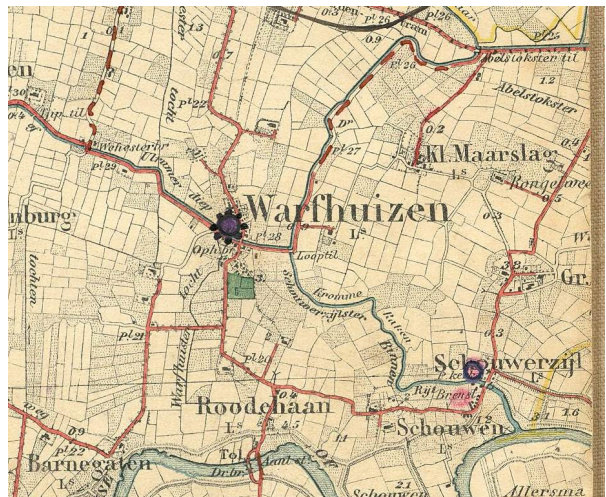

Middelstum. Pentekening van H. Tol, naar een schilderij van H.J. Reitzema (1843-1911).

Middelstum

De derde vermelding van een molen uit de 15^e eeuw is de standerdmolen van Middelstum, gebouwd in 1489. De bijgaande afbeelding toont de molen staande aan de oostzijde van het Boterdiep. Het jaartal 1489 weten we omdat toen Onne van Ewsum overleed en tot zijn nalatenschap behoorde de molen te Middelstum. In de verkoopakte van de borg, in 1856, wordt de molen niet genoemd. Op de fiche van B. van der Veen Czn. wordt vermeld dat de molen in 1855 is afgebroken met als toevoeging "in één keer omgegooid".³⁾

Een belangrijke datum in de Groninger molengeschiedenis is het jaartal 1628, toen de provinciale overheid overging tot een drastische molensanering. Van de toen aanwezige 110 korenmolens moesten er 36 verdwijnen en van zowel de molens die mochten blijven staan, als de molens die moesten worden afgebroken, zijn lijsten opgesteld. Hierdoor is het mogelijk de (verdwenen) molens te traceren waarover (nog) geen gegevens beschikbaar zijn. In mijn boek worden deze lijsten volledig vermeld.⁴⁾

Voor het onderzoek naar de vele poldermolens die in de 19^e eeuw in de provincie Groningen zijn gebouwd, is het boek (met de bijbehorende 19 kaarten) van de toenmalige Commissaris der Koningin in de Provincie Groningen Mr. C.C. Geertsema van zeer groot nut. 5)

Stafkaarten van Ten Bruggencate

Een andere bron die veel onderzoekers houvast en steun verleent is de collectie (oude) kaarten waarover het molenarchief beschikt. Zo wordt de serie stafkaarten uit 1890 die door de heer Ten Bruggencate is bewerkt, veelvuldig geraadpleegd. Alle (verdwenen) molens die op de fiches van de heer B. van der Veen Czn. worden vermeld, staan op de kaarten met symbolen ingetekend. Deze kaarten zijn alle gedigitaliseerd.

Daarnaast beschikt het molenarchief over diverse historische atlanten en kaartboeken.

Het Groninger Molenarchief

Een gestaag toenemende bron, vormt de verzameling koopakten en bestekken, veelal aangedragen door particulieren. Hierin staan vaak essentiële gegevens over zowel de molen, als de eigenaar, c.q. molenaar. Ook voor onderzoekers naar genealogische gegevens zijn dit interessante documenten.

Het Groninger Molenarchief is alleen geopend op dinsdag van 9:30 tot 16:00 uur. Het is raadzaam tevoren een afspraak te maken (0599 31218, molenarchief@hetnet.nl). De locatie is in de werkplaats van het waterschap Hunze en Aa's, Wedderstraat 39 te Veele.

Noten:

- 1). De standerdmolen van Zuidhorn is door B. van der Veen Czn. op fiche nummer 1043.01 vermeld.
- 2). C. J. Wegman *Westerwolders en hun woningbezit van 1568 tot 1829. Het klooster Ter Apel*. Uitgave 2005. De molen wordt tevens vermeld op fiche nummer 2277.01.
- 3). De molen wordt vermeld op fiche nummer 403.01.
- 4). B. D. Poppen *De belasting op het gemaal in Stad en Ommelanden 1594-1856*. Uithuizen, 2004.
- 5). Mr. C. C. Geertsema *De Zeeweringen waterschappen en polders in de Provincie Groningen*. Groningen, 1898 en 1910.

[20-1-2007]

Dit artikel is verschenen in het blad van het Groninger Molenhuis 'de Zelfzwichter', jaargang 11, no. 1, maart 2007, pag. 4 t/m 6, met 4 illustraties.

Deze pagina is onderdeel van de homepage van B. D. Poppen.

<http://www.bdpoppen.nl>